

(1841—1844) ազգին երեւելեաց հետ համա-
խորհուրդ ամեն օրինաւոր միջոց ի գործ կը դնէ,
որ Աղթամար նոր կաթողիկոսի ընտրութիւն
չկատարուի. ի յաջորդութիւն այս ձեռնարկին կը
գիմէ մինչեւ անգամ վասպուրականի կողմանց
բռնաբար իշխող Խան-Մահմուտին, որպէս զի
չօգնէ Աղթամարացոց: Խան-Մահմուտ թէեւ
ի վերին երեսս կը հաւանի Պատրիարքին, բայց
երբ Աղթամարայ միաբաններէն խաչատուր
եպիսկոպոս իւր միաբանակցաց խորհրդով կը
յանգգնի կաթողիկոսանալ, արգելք չի դնել,
Սակայն երկար չի վայելել խաչատուր իւր իշ-
խանութիւնը: Հազիւ թէ լուրն Կ. Պոլիս կը
հասնի՝ Աստուածատուր պատրիարք որոշմամբ
խորհրդական անձանց՝ արքունի հրովարտակաւ
աբորել կու տայ զխաչատուր Նիկոպոլիս (Հա-
պին-Գարա-Հիսար), ուր երեք տարի մնալէ ետքը
կայսերական ընդհանուր ներողութեան շնորհ-
ման մը պատճառաւ կը վերադառնայ Աղթա-
մար. բայց չի կրնար իւր պաշտօնը ի գործ
դնել, այնպէս որ վնայ Առաջնորդն եւ ժողո-
վականք 1848 Նոյեմբերին սկիզբը ծանուցանե-
լով որ Աղթամարայ վիճակայինք — 16 տարի է
ի վեր հոն միւսն օրհնուած չըլլալուն — սուրբ
Միւսն չունին՝ Հոգեւոր ժողովէն կը խնդրեն,
որ հարկ եղածը տնօրինէ¹: Այս նկատմամբ
1848, Նոյեմբեր 10ին կ'որոշէ Հոգեւոր ժո-
ղովը «Առ սրբազնակատար կաթողիկոս Ս. Եջ-
միածնի գեր մի գրով որ վասպուրականի Մոկաց
եւ Ռշտունեաց գաւառներու սուրբ Եկեղեցեաց
սրբալոյս Միւսնին կարօտութիւնը լեցվելու հա-
մար քանի անգամ որ վնայ Առաջնորդի կող-
մանէ խնդիր ըլլայ նէ, սրբալոյս Միւսն պար-
գեւէ, վան զի Մոկս ու Ռշտունիք որ Աղթա-
մարայ գէմ են, առաջոց նոյն տեղի գտնուող
կաթողիկոսական անուն կրողէն՝ կ'ընդու-
նէին Միւսնը. բայց քաւական ժամանակէ
ի վեր սուպրիված ըլլալով իրեն (կաթողի-
կոսին) որ կաթողիկոսական գործադրու-
թենէ դադարի, ուստի եւ նոյն տեղերը նոյն
շնորհաց կարօտ մնացած են»:

Յովհաննէս կաթողիկոսին 1839ին տրուած
հրահանգը եպիսկոպոս եւ քահանայ ձեռնա-
դրելու մասին՝ խաչատուր համար աւելի խտա-
ցուած է՝ պարտաւորելով որ ձեռնադրութեան
համար ամեն անգամ Պատրիարքարանի հաւա-
նութիւնն ընդունի²:

Քանի Խան-Մահմուտ՝ Գրդաց անուանի
բռնաւորը կ'իշխէր վասպուրականի՝ խաչատուր
ապահով էր Աթոռին վրայ ունենալով զանի
իրեն «պաշտպան եւ հովանի»³. Բայց «այն ինչ
ըմբռնեցաւ Խան-Մահմուտն, խաչատուրն եւս
բարձաւ ի կենաց՝ առեալ հարուած փայտատի
յոտս իւր ի ձեռաց Յովհաննէս վարդապետին,
որ միաբան էր Աղթամարայ եւ զամիսս երիս
բեկեալ ոտիւք ծառայեալ ի մահիճս ցաւոց,
մեռաւ ի նմին կղզւոյն¹»:

Մահն պատահած է 1851 Յունիս 12ին²,
ինչպէս տապանագրոյն մէջ ալ կը նշանակուի.

«Խաչ բարեխօս առ Միածին
Սակս փրկութեան հօտապետին
վեհ խաչատուր սրբազանին,
Որ փոխեցաւ առ Տէր յերկին,
Ի մի հաղար եւ հարիւրին
Հայոց մեծաց թուականին.
Յունիս ամսոյ երկտասնեկին³»:

(Հարաւանք)

Հ. Ն. ԱԿՈՍԵԱՆ

Մ Ա Տ Ե Ն Ա խ Օ Ս Ա Կ Ա Ն

Հայ դրօշները պատմութիւն մէջ, Հ. Վարդան Վ. Հա-
ցունի, Վենետիկ. Ս. Ղազար, 1919: Էջ 102:
Գին՝ 2 ֆր.:

Հայկ. Հանրապետութեան հրատարակու-
թիւնը Օրուան խնդիր ըրաւ պետական դրօշի
ձեւը: Խնդրոյն մանրամասն ուսումնասիրութեան
նուիրուած է առաջիկայ գրքոյը:

Երկու կարգի դրօշ կը զանազանուի.
Քաղաքական եւ Եկեղեցական:

Իրաւամբ անճիշտ կը գտնէ դրօշի այժ-
մեան գործածական դրօշակ ձեւը, որ նախնա-
պէս կը նշանակէր միայն զգեստի քղանցք: Այս
սխալ գործածութիւնը դժբախտաբար հին է
եւ մուտք գտած գրականութեան մէջ: Թերեւս
իրբեւ նուազական ձեւ՝ կարելի ըլլայ ըն-
դունիլ:

Բնաւ մերժելի չէ դրօշներու հին ծա-
գումը. եւ թէ մէն մի դրօշ միագոյն նարօտ կը
ներկայացնէր եւ ոչ թէ՛ նման այժմուս՝ բազ-

¹ Իզմիրլեան, էջ 312—313:

² Հմմտ. անդ. էջ 315: Հոգեւոր ժողովոյն արձա-
նագրութիւնք 1850, Նոյ. 16էն:

¹ Յովսէփ Վրդ. Տեղեկադիր, էջ 7:

² Հայաստան 1851, Թ. 77:

³ Ազգագր. Հանգ., Ի, էջ 211:

մագոյն, այս եւս կարի ընդունելի է, հակառակ
Հ. Վ. Արիշանի տկար ցուցումներուն, որոնք հե-
նակիս անհիմն կը թուին:

Արշակունեաց դրօշի¹ գոյնն էր ծիրանի եւ
ոչ սպիտակ՝ ինչպէս Վրացը. ծոպաւոր, աւելի
քառակուսի քան երկաձեւ երկայն եթէ ձեւ
1. դրամէն դատել ուզենք: Բայց երկայնաձեւի
գործածութիւն ալ կրնային ունենալ: Վրան մէկ
կամ երկու արծիւ եւ միշտ այնպէս մնացած է
առանց զառիւն տեղի տալու: Առ այս յառաջ
բերած փաւստոսի խօսքերն, որով Մանուէլ՝
Պարսից արքայէն «արծուի նշան» կ'ընդունի,
այնչափ զօրաւոր ապացոյց չէ: Վասն զի հե-
թանոս Պարսիկը բնական է որ իւր ունեցածը
պիտի խաւրէր եւ ոչ թէ Հայոց նորահար
երեւբ գոյութիւն ունեցող գառնը. բաց աստի
«հին ժամանակ արքունի նուէրք առ հասարակ
նուիրատուին յատուկ ձեւով կը լինէին» (անդ
էջ 18): Թող տանք դրամներու չգոյութիւնը
(յիւրիկեան շրջանէն մնացած մէկ երկու գառի
նշաններն ալ ոչինչ կը ցուցնեն), նաեւ մեր
մատենագիրներու լռութիւնը ապացոյց մը
պէտք չէ՞ք համարիլ զառիւն անգործածական
ըլլալուն:

Բագրատունեաց դրօշին թէ գոյնն եւ թէ
նշանն ըստ ամենայնի Արշակունեաց հետ նոյն է՝
ոչինչ տարբերութեամբ:

Աւանդական արքունի ծիրանին կը կազմէ
նաեւ Ռուբինեան դրօշներու գոյնը: Բայց հոս
արծուենշանի տեղ անցած է գլխաւորաբար
առիւծն՝ արքունի դաւաղանով: Ասիկա դաղա-
փարի եղականութիւն կամ առաջնութիւն բնաւ
չ'ենթադրեր, ինչպէս կ'ականարկէ հեղինակն, եւ
ի ցոյց յառաջ կը բերէ արեւմտեան տէրու-
թիւններու դրամներ ու կնիքներ, որոնք պսա-
կազուլի կամ անպսակ առիւծ ունին իրենց վրայ,
որոնցմէ աղբուած են Ռուբինեանք, սակայն
գաւազանը՝ միացած պսակազուլի առիւծին
հետ եւ անոր թաթին մէջ, այս միայն եղական
է եւ գիւտ լեւոնի, «քան զոր յառաջ Հյա-
ւորեցայ գտնել եւրոպացւոց քով», կը յաւելու-
ն. Հացունի:

¹ Fr. Spiegel, Eranische Altertumskunde գրքին
մէջ (Գ. հատ., էջ 642) կը յիշատակէ պարթեւ զինուորա-
կան դրօշը՝ 8 կանգուն լայն եւ 12 կանգուն երկայն յովա-
զենի կազմուած: Տարածուն թեւերով արծիւն՝ իրեն
նշան՝ անոնք արգէն ունէին: Գրօշ բառի պարսկ. ծագումն
եւ Հայ-Պարթեւ սերն յարաբերութիւններն զմեզ սա-
եղրակցութեան կը յանգեցնեն, թէ հաւանականօրէն
ժամանակ մը պարթեւական գրօշն էր Հայոց ալ գոր-
ծածականը:

Ռուբինեանց վառի բունն ալ կը տարբերի
միւսներու նիզակարունէն. վասն զի իւր գլուխը
գնդաձեւ է ու վրան ալ խաչ. սոյն գործածու-
թիւնս ընդունած են արեւմուտքէն:

Թագաւորներէ զատ նաեւ մեծամեծ նա-
խարարներ ունէին սեփական դրօշ. այսպէս
Մամիկոնեանք սպիտակ պստառ կարմիր նշա-
նով — արծիւ եւ աղեղ զէնքը եւ ոչ թէ
Պր. Գ. Քէպպեանի աղեղ-ծիածանը, զոր յար-
մարագոյնս կը ջրէ գրքոյկիս հեղինակն: Իսկ Օր-
մարագոյնս կը ջրէ գրքոյկիս հեղինակն՝
բնականց վասն հակապատկեր էր Մամիկոնեանց՝
կարմրագոյն կերպասով եւ սպիտակ առիւծով:

Կար նաեւ ազգային գործածական դրօշ,
որուն գոյնն արքունին էր, իսկ նշանը խաչ: Ռ. Բիշ
նախարարական տոհմերու դրօշի մասին տեղե-
կութիւն չունինք:

Այս ամէնն ալ զուրկ չեն ցուցումներէ,
թէ ազգային եւ թէ օտար հեղինակներէ քա-
ղաւած:

Բ. մասն եկեղեցական վառը կը կազմէ:
Լաբարունն է ասոնց կարապետն. իսկ Հայոց քով
յիշատակուած կը գտնենք առաջին անգամ
Է. դարուն: Սովորաբար խաչանիշ կամ որ եւ է
սրբազան նկարով կարմիր պստառ մ'էր այն:
Հայրապետականը նաեւ ոսկեւտուտն կ'ըլլար:
Բնական է եկ. արարողութեանց եւ այլ կարեւոր
դիպաց ժամանակ կը գործածուէին:

Ցարդ եղած ապացոյցներն ու եզրակա-
ցութիւնները լաւ են: Գեղեցիկ է նաեւ այն
դրօշն, զոր կերտած է Հ. Հացունի մեր նորածին
պետութեան համար: Վաղեմի ծիրանին գեղին
ծոպերով ու հայկական խաչով՝ որուն չորս ան-
կիւնները զետեղուած են Արշակունեաց զոյգ
արծիւն՝ արեւով, Էջմիածնի Փրկչին մենա-
գիրք, Բագրատունեաց արծիւը, եւ Ռու-
բինեանց առիւծը, ի նշանակ նախկին անկա-
խութեան եւ ընդարձակութեան: Պատմական
այս զուտ ճշմարտութիւններն ասկէ աւելի լաւ
միութիւն չէին կրնար գտնել սոյն դրօշի վրայ¹:

¹ Կ'արժէ հոս յիշել պէս պէս դրօշներն, որոնք
յերեւանեան: Հայկ. Հանրապետութեան որոշածն է կար-
միր, կապույտ եւ նարնջագոյն: Ամերիկա կը գործածէին՝
կարմիր, բաց կանաչ եւ ոսկեգոյն հորիզոնական գիւղեղով,
չորս իշխանութեանց միացեալ զինանշանը՝ վրան թագ ու
խաչ, մէջտեղն ալ Մասիս, նոյնք քիչ մ'էտքը կարմիր, ոսկե-
գոյն եւ կապույտի փոխուած է: Պր. Միհրդատեան առա-
ջաբիւծ էր կարմիր կապույտ շերտերու յիշայ ձերմակ՝ խաչ,
քովն ալ առիւծ զինանշանը: Արիշ ազգային մը՝ անթա-
ռամբ կարմիր ու վերը ձախակողմը ձերմակ՝ աղաւնի մը ձի-
թեւնոյ ծիւղով. կամ կարմիր դրօշ՝ իենդրոնը՝ ձերմակ
Մասիս՝ վրան ալ երեք աստղ, մատնանշելով երեք մասանց
միացումը եւն:

կը խնդակցինք Մեծ. Հեղինակին իւր քրտնաջան երկին համար. հայ պատմութիւնը տոկուն քննիչներու պէտք ունի. կը մաղթենք յաջողութիւն նման դրուագներու մէջ:

* Ռ. Ջ.

ԱՅԻԵԻԱՅԻԲ

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

Խմբագրութիւնս իր երախտագրած խորին շնորհակալութիւնը կը յայտնէ Եգիպտոսի հայ կաթողիկէ հասարակութեան Առաջնորդին՝ Արհիպիսկոպիտ Գրիգորի Գուգեանի, որ մեր ծանր կացութիւնը լսելով փութացած է իր պատուական թէմին մէջ միջնորդութեամբ վարդան վ. Խաչերեանի հանգանակութիւն մը կատարել, որուն ստացումը հոս պարտք կը զգանք ծանուցանել:

Արհ. Գրիգ. Գուգեան	1.000	Եգիպտ. դհկն.
Վսեմ. Գրիգ. Պէյ Մաթոսեան	2.000	" "
Պր. Գ. Կ. Մելգոնեան		
Եղբարք	2.000	" "
Պր. Բիւզանդ Մասրաթ	1.000	" "
" Բ. Սօրկուճ	300	" "
" Ս. Պալըգճեան	200	" "
" Կ. Պաղաղեան	200	" "
" Մ. Կիւրեղեան	200	" "
" Ս. Խորասանճեան	100	" "
" Ս. Թումանեան	100	" "
" Յ. Շալճեան	100	" "
" Գ. Տիւրկերեան	100	" "

Առանձին կերպով շնորհակալ ենք նաեւ Պր. Մելիքսեթեանի, որ միջնորդութեամբ Պր. Ս. Դպիրեանի այնչափ ազնուօրէն նուիրեց Խմբագրութեանս	10.000	Կր.
Եւ Պր. Ռ. Մարկոսեանի, որ նուիրեց	500	Քր.

ԽՄԲ. «ՀԱՆԴԻՍՈՒՄ»

ՀԱՆԳԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆ Ի ՆՊԱՍՏ ՀԱՅ ԲԱՆԱԿԻՆ

Խառնուած վիճակի հայ գաղութին Միտրանոսթեան Արքայապետին մէջ Ապրիլ 11ի մեծ Հանդիսին տոթիւն:

Հայ Հանրապետութեան Ներկայացուցչին՝ Դր. Ջ. Գրիգորի հանդիսական պատարագէն վերջն ըրած կոչին վրայ՝ տեղւոյս Հայ գաղութին ձեռնարկած հանգանակութիւնը հետեւեալ արդիւնքն ունեցաւ:

Տեար Տ. Փափաղեան	Կր. 105.000
Տիկ. Փափաղեան	" 10.000
" Արապեան	" 10.000
Տեար Ա. Պոյաճեան	" 28.000
Տիկ. Պոյաճեան	" 7.000
Տիկ. Զատէեան	" 1.000
Տեար Զ. Զատէեան	" 2.000
" Մելիքսեթեան	" 50.000
Տիկ. Մելիքսեթեան	" 3.500
Տիկնանց ընկերութեան գանձանակէն	" 1.000
Տեար Ամատունի	" 3.500
" Գ. Աբրահամեան	" 4.000
" Յ. Աբրահամեան	" 1.000
Օրիորդ Աբրահամեան	" 1.000
Տեար Օ. Ֆերաճէճեան	" 4.000
Տիկին Ֆերաճէճեան	" 2.000
Տեար Ս. Դպիրեան	" 1.000
" Պէլլերեան	" 9.000
" Միսիսեան	" 1.000
" Օհ. Ակեան	" 2.000
" Մկրտիչ Քըսքանեան	" 1.000
" Մ. Հիւսէյնճեան	" 500
Տիկ. Մ. Հիւսէյնճեան	" 200
Տեար Ն. Հիւսէյնճեան	" 700
" Միհրան Գաղեղեան	" 500
" Անտոն Արոնեան	" 200
" Են. Ճիլաճեան	" 100
" Գ. Հեօտըլ	" 100
" Տ. Սահակեան	" 1.000
" Տէր Մատթէոսեան	" 500
" Գ. Մարկոսեան	" 100

Գումար . . . . . Կր. 250.900

ԽՄԲ. «ՀԱՆԴԻՍՈՒՄ»

